

УДК 378.064.2

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА РОЗРОБКА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НЕПЕРЕРВНОГО ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

Д.В. Алфімов

У статті представлено теоретичне обґрунтування особистісно орієнтованої технології неперервного виховання лідерських якостей школярів.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Процеси відновлення, що відбуваються в країні, все частіше переконують нас у тому, що сформувати правову державу без підготовки підростаючих поколінь до життя у правовому, демократичному гуманному суспільстві без виховання самостійної, відповідальної за свої справи і вчинки людини неможливо.

Сьогодення потребує людей, яким властиві ініціативність, здатність до здійснення свідомого самостійного вибору, розвинене почуття власної гідності, здатність до особистісного самовдосконалення. Саме такі люди зможуть брати продуктивну участь у розбудові суспільства. Психологи стверджують: для того щоб бути успішним в інформаційному, мінливому суспільстві, необхідно володіти цілою низкою лідерських якостей: керуванням своїм мисленням, почуттями, поведінкою, впливом на інших людей, умінням приймати рішення тощо. Це пояснюється тим, що людина в житті виконує різні ролі, в тому числі й керівника мікро- (сім'я) або макроколективу (виробництво, організація, відділ та ін.). У загальноосвітньому навчальному закладі немає такого предмета, який би готував активних лідерів. Разом з тим сучасна освітня система дозволяє знайти плідні форми для виховання лідерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Ряд сучасних дослідників розглядають різні форми виховання лідерських якостей школярів, такі як факультативні заняття, тренінги, учнівське самоврядування тощо (Т. Вежевич, В. Сбитнева, О. Хмизова, В. Ягоднікова та ін.).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Але використання тільки традиційних форм і методів виховання не дозволяє в повному обсязі і з належною якістю розв'язувати проблеми виховання лідерських якостей школярів, організацію їхньої підготовки до майбутньої діяльності. Тому одним із перспективних шляхів розв'язання цієї проблеми може бути запровадження у сучасній загальноосвітній школі особистісно орієнтованої технології виховання лідерських якостей школярів. При цьому впровадження такої технології передбачає системну інтеграцію виховних технологій, що підтримують процес виховання лідерських якостей.

Формулювання цілей статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування особистісно орієнтованої технології неперервного виховання лідерських якостей школярів.

Виклад основного матеріалу

Технологія виховання лідерських якостей передбачає свою логіку й послідовність операцій, використання методів і засобів педагогічно-виховної діяльності, що гарантує високоякісний кінцевий продукт. Розробка технологій виховання пов'язана з труднощами, бо:

- виховання має цілісний характер, тому його важко розбити на операції, крок за кроком формувати лідерські якості;
- виховний вплив здійснюється не послідовно або паралельно, а комплексно;
- у вихованні провідну роль відіграє особистість вихователя, рівень його педагогічної майстерності;
- технологія виховання не може існувати без творчого підходу, який має органічно поєднуватися з чітко запланованою програмою дій.

Ми розглядаємо *технологію виховання лідерських якостей школярів* як спосіб організації виховного процесу, що відображає внутрішній зв'язок його елементів і характеризує взаємовідносини вихователів і вихованців. Ефективність технології залежить від умілого використання методів досягнення відповідних цілей.

Основна мета такої технології виховання – перетворення вихованця на активний суб'єкт самовиховання, діяльності шляхом створення такої системи виховання таких впливів, яка максимально враховує його психологічні закономірності й індивідуальні особливості.

Головною ідеєю технології виховання лідерських якостей школярів є неперервність їхнього виховання. Технологія являє собою покрокову реалізацію виховання лідерських якостей школярів:

I етап: створення виховного простору. Мета: розробка проекту виховного простору.

II етап: мотивування виховання лідерських якостей школярів. Мета: формування позитивної мотивації участі в різноманітній шкільній діяльності, досягненні особистих успіхів, розробка комплексної програми «Шлях до лідерства» для учнів 1-11 класів, створення технологічних карт.

III етап: репродуктивне осмислення й освоєння основних компонентів лідерських якостей. Мета: неперервне виховання лідерських якостей учнів.

IV етап: творча індивідуалізація готовності до лідерства. Мета: творча самореалізація лідерських якостей учня, створення портфолію лідера.

Отже, розглянемо *перший етап* технології виховання лідерських якостей школярів – створення виховного простору в загальноосвітньому навчальному закладі.

В умовах відродження інтересу до виховання і розуміння його ролі для розвитку суспільства уже недостатньо говорити про необхідність центрування виховного процесу на особистості дитини, адже досягти успіхів без реальних механізмів виховання неможливо. Наукові дослідження і педагогічна практика доводять, що таким ефективним механізмом є виховний простір.

Атрибутом інноваційного загальноосвітнього навчального закладу XXI століття стає відкритий виховний простір, спрямований на плекання дитини як суб'єкта власного життя й успіху, оволодіння нею життєвою компетентністю.

Необхідність дослідження сучасних особливостей філософсько-педагогічної категорії «виховний простір» пов'язана перш за все з розумінням того, що «виховання є найважливішою функцією суспільства з часів виникнення людської цивілізації» [5, с. 16]. І разом з тим саме виховання як форма усупільнення індивідуального та індивідуалізації суспільного є інструментом формування людини, її становлення і розвитку.

Виховний простір розглядається сучасними педагогами-дослідниками І. Бехом, І. Єрмаковим, Л. Новіковою, В. Караковським, К. Приходченко, Н. Селівановою як специфічно організоване педагогом середовище, яке має створювати не тільки додаткові, але й принципово нові можливості для всебічного та гармонійного розвитку людини.

Поняття «виховний простір» не може бути однозначним, адже і сам простір багатовимірний. Його багатомірність пов'язана з тим, що він містить у собі природний, соціальний, інформаційний та культурний компоненти у якості підпросторів. Наприклад, І. Бех зауважує, що виховний простір – це не тільки середовище, а й духовний простір учня і педагога, це простір культури, що впливає на розвиток особистості. У ньому має бути представлений весь універсам цінностей культури і культурних форм життя. Це простір соціальних, культурних, життєвих виборів особистості, яка самореалізується у різних виховних середовищах (академічне середовище, клубне, середовище творчих майстерень тощо) [6].

І. Єрмаков зазначає, що виховний простір школи – це соціокультурне та педагогічне (освітнє) явище, яке створює і створюється життєдіяльністю закладу, взаємодією вихователів (вчителів) та вихованців (учнів) у процесі залучення останніх до цінностей та смислів соціального життя, створення умов для виникнення і реалізації конструктивної соціальної й творчої активності учнів [2, с. 73].

Виховний простір школи покликаний допомогти підростаючій людині визначити своє місце в динамічному суспільстві з ринковою економікою, скористатися шансами, які дає суспільство, та уникнути небезпек.

Ми вважаємо, що *виховний простір сучасної загальноосвітньої школи* – це особлива організація життєдіяльності учня у виховних концентрах школи, що дозволяють виховати конкурентоспроможну особистість, майбутнього лідера тощо.

Українські дослідники В. Кириченко та Г. Ковганич розкривають процес створення виховного простору в такий спосіб:

Крок 1. Окреслення кола виховних проблем ЗНЗ – моментальний «знімок» життя ЗНЗ і громади, пошук відповідей на запитання «Що ми маємо?», «Де ми зараз?».

Крок 2. Аналіз проблем і причин – коли проблеми окреслено, важливо зрозуміти причини їхньої появи, для того аби ухвалені пізніше рішення усували не симптоми, а причини; пошук відповіді на запитання «Чому?».

Крок 3. Розробка проекту виховного простору – розробляється стратегічний план змін, визначаються шляхи його реалізації, тактика розв'язання проблеми, добираються технології і методи, іде пошук ресурсів і залучення партнерів; при моделюванні виховного простору особливе значення мають діагностика середовища, його позитивного і негативного потенціалу, вивчення потреб і мотивів учасників як групових (школи,

закладу позашкільної освіти, різних центрів соціальної, психологічної допомоги, неформальних об'єднань дітей і дорослих, що перебувають в окресленому середовищі тощо), так і індивідуальних (діти, батьки, педагоги); пошук відповідей на запитання «Де ми хочемо опинитися?» і «Як?».

Крок 4. Реалізація проекту – здійснення певних дій, відстеження логіки розвитку подій і результатів, прогнозування перешкод, своєчасна корекція тактики; пошук відповіді на запитання «Що відбувається?»

Крок 5. Рефлексія – аналіз та оцінка результатів; пошук відповідей на запитання «Чи вдалося досягти очікуваних результатів?», «Чи зробили все, що мали зробити?», «Що змінилося?».

Отже, єдиний виховний простір є результатом успішного функціонування системи загальноосвітньої школи, і одночасно він виступає необхідним ресурсом її розвитку.

Другий етап особистісно орієнтованої технології виховання лідерських якостей школярів – мотивування виховання лідерських якостей школярів.

Розробка проблеми мотивації в сучасній психології пов'язана насамперед з аналізом джерел активації людини, ініціюючих сил її діяльності, з пошуком відповіді на питання, що спонукує людину до діяльності.

Під *мотивацією* в широкому сенсі слова розуміються спонукання, що викликають активність організму й визначають її спрямованість [1, с. 186]. Уявлення про мотивації використовуються у всіх сферах психології, що досліджують причини й механізми цілеспрямованої поведінки людини. За своїми проявами і функціями у регуляції поведінки мотивуючі фактори можуть бути розділені на три самостійних класи. При аналізі питання про те, чому організм взагалі приходить у стан активності, аналізуються прояви *потреб* (потягів й інстинктів) як джерел активності. У тому випадку, якщо вивчається питання, на що спрямована активність організму, заради чого зроблений вибір саме цих актів поведінки, а не інших, – досліджуються насамперед прояви *мотивів* як причин, що визначають вибір спрямованості поведінки. При вирішенні питання, як, яким чином здійснюється регуляція динаміки поведінки, досліджуються прояви емоцій, суб'єктивних переживань (прагнень, бажань і т.п.) і *установок* у поведінці особистості.

В цілому потреби, мотиви й установки людини взаємопов'язані, взаємообумовлені і виступають як мотивуюча спонукальна частина діяльності, яка визначає вибір тих або інших цілей. Отже, потреби, мотиви й установки, поєднуючись в єдине ціле, стимулюють розвиток особистості в

цілому і забезпечують цілеспрямований рух до цілі, а саме – виховання лідерських якостей.

Третій етап технології виховання лідерських якостей – це репродуктивне осмислення й освоєння основних компонентів лідерських якостей.

Технологією передбачені шляхи виховання лідерських якостей учнів відповідно за визначеними нами віковими особливостями на різних ступенях навчання: 1-2 класи – 3-4 класи – 5-7 класи – 8-9 класи – 10-11 класи.

Своєрідними концентрами, які містять методи, прийоми і форми щодо виховання лідерських якостей учнів є:

1. Базовий компонент, який найбільше дозволяє реалізувати цю технологію.
2. Додаткова освіта – спеціальні навчальні предмети чи факультативні курси.
3. Соціальний досвід учня – органи учнівського самоврядування, проектна діяльність, науково-дослідницька діяльність тощо.
4. Міжшкільний простір – дитячі і молодіжні громадські організації, мережа гуртків, клубів, секцій, Школа лідерів, Школа волонтерства.

Отже, розглянуті вище шляхи виховання лідерських якостей школярів надані в табл. 1.

Т а б л и ц я 1

Концентри виховання лідерських якостей школярів

Ступені навчання	Лідерські якості відповідно до ступенів навчання	Базовий компонент	Додаткова освіта	Соціальний досвід учня	Міжшкільний простір
1	2	3	4	5	6
Школа I ступеня (1-2 класи)	активність, здатність до товариських відносин, уміння слухати співрозмовника	Розвиток мовлення, громадянська освіта, трудове навчання	- імітаційні ігри; - тренінги; - ігрові заняття; - спецкурс «Шлях до лідерства»	- робота в активі класу, шкільному у самоврядуванні; - проектна діяльність;	- участь у роботі гуртків, спортивних секцій; - участь у районних та обласних дитячих громадських організаціях

				- робота у проектній групі при проведенні виховної години	
Школа I ступеня (3-4 класи)	рішучість, готовність учня до самостійного виконання завдань, упевненість в собі	Розвиток мовлення, громадянська освіта, трудове навчання	- імітаційні ігри; - тренінги; - ігрові заняття; - розв'язання життєвих ситуацій; - спецкурс «Шлях до лідерства»	- робота в активі класу, шкільном у самоврядуванні; - створення проектів; - робота у творчій групі	- участь у роботі гуртків, спортивних секцій; - участь у дитячих громадських організаціях; - участь в акціях
Школа II ступені (5-7 класи)	потреба до успіху, креативність, здатність активно впливати на інших, вміння говорити, вміння розуміти емоційний стан людини, здатність до організаторської роботи	Історія, етика, основи права	Спецкурси: «Мої права», «Я і соціум», «Практичне право», «Шлях до лідерства»	- участь в учнівському самоврядуванні класу і школи; - робота у творчих групах проектної діяльності; - самопрезентація	- відвідування гуртків, клубів за інтересами; - набуття досвіду роботи в громадських організаціях; - участь в акціях соціального спрямування

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
Школа II ступені (8-9 класи)	чесність і порядність у відносинах,	Історія, етика, основи	Спецкурси: «Психологія самопізнання»,	- участь в учнівському	- відвідування гуртків, клубів за інтересами;

	відповідальність, вміння бути комунікативним, готовність до ризику, вміння управляти собою, наявність сили волі	права, економіка	«Шлях до лідерства»	самоврядуванні класу і школи; - робота у творчих групах проектної діяльності; ; - робота в науковому товаристві МАН	- набуття досвіду роботи в молодіжних громадських організаціях; - участь у Школі лідерів; - волонтерська робота
Школа III ступені (10-11 класи)	емпатія, інтелектуальна лабільність, вміння розв'язувати конфлікти, здатність до стресостійкості, вміння приймати відповідальні рішення у будь-яких ситуаціях, розвиток рефлексії	Історія, основи філософії	Спецкурси: «Менеджмент», «Самоменеджмент», «Етика ділової людини», «Українське ділове мовлення», «Організація бізнесу», «Соціальна поведінка», «Шлях до лідерства»	- участь в учнівському самоврядуванні класу і школи; - робота у творчих групах проектної діяльності; ; - робота в науковому товаристві МАН; - аналіз життєвих ситуацій; - участь у дебатах	- відвідування гуртків, клубів за інтересами; - набуття досвіду роботи в молодіжних громадських організаціях; - участь у Школі лідерів; - волонтерська робота

Четвертий етап технології виховання лідерських якостей передбачає творчу індивідуалізацію готовності до лідерства, створення портфолію лідера на кожному віковому етапі.

У сучасних науково-педагогічних джерелах розкриваються різні види портфоліо учнів, однак аналіз літератури переконує в тому, що необхідне поглиблене дослідження, систематизація й теоретичне узагальнення портфоліо школяра-лідера. Тому набувають актуальності дослідження створення лідерського портфоліо учня на кожному віковому етапі.

Розробці як учнівського, так і вчительського портфоліо присвячено достатньо робіт у науковій літературі та публікацій у педагогічній пресі (Г. Голуб, Т. Новикова, С. Пейп, Є. Полат, М. Поташник, О. Прутченков, М. Чошанов, О. Чуракова тощо).

Різні автори характеризують портфоліо учня як [7, с. 76]:

- колекцію робіт учня, що всебічно демонструє не тільки його навчальні результати, але й зусилля, прикладені до їхнього досягнення, а також очевидний прогрес у знаннях й уміннях учня у порівнянні з його попередніми результатами;
- виставку навчальних досягнень учня за цим предметом (або декількома предметами) за даний період навчання (чверть, півріччя, рік);
- форму цілеспрямованої, систематичної й безперервної оцінки й самооцінки навчальних результатів учня;
- антологію робіт учня, що припускає його особисту участь у виборі робіт, що представляють на оцінку, а також їхній самоаналіз і самооцінку;
- папку, що містить різноманітну інформацію і документує набутий досвід й досягнення учнів;
- засіб фіксації, накопичення і оцінки робіт, результатів учня, що свідчать про його зусилля, прогрес і досягнення в різних галузях за відповідний період часу [4, с. 185];
- цілеспрямовані збори робіт учнів, які показують зусилля учня, його розвиток і досягнення в одній або декількох галузях навчального плану [8, с. 27].

Доповнюючи традиційні контрольні-оцінні засоби, портфоліо дозволяє враховувати результати, досягнуті учнем у різноманітних видах діяльності – навчальній, науково-дослідницькій, проектній, громадській, соціальній, представницькій тощо і є найважливішим елементом практикоорієнтованого підходу до освіти.

Структура портфоліо може бути різноманітною. Однак загальними компонентами мають бути ті, які характеризують лідера взагалі (портрет), ті матеріали, які свідчать про авторські знахідки школяра як організатора, а також матеріали, які показують його найкращі результати у керівництві

однодумцями. Базова структура портфеля лідерських досягнень має відображати: відомості про курси, які засвоїв учень розвиваючі лідерські здібності, про громадську діяльність, про керівництво товаришами, участь в органах самоврядування, про акції громадського спрямування, у яких брав участь школяр, а у старших класах – про саморозвиток лідерських якостей.

Портфолію лідера має враховувати не тільки його справи у школі. Учень може входити у дитячі організації поза її межами, наприклад, у палацах дитячої творчості і очолювати там групу товаришів. Сертифікат про відповідну справу, відгуки, рекомендації також мають бути розміщені у портфолію. При цьому важливо, щоб портфолію було позбавлено стереотипів педагогічної практики. А саме такої її частини, як прагнення все оцінити в балах. Воно не може бути зовнішнім стимулом, важелем впливу. Портфолію – це документ для себе, а не для інших. Саме це робить його реальним інструментом самовиховання, самовдосконалення.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, ми розглянули технологію виховання лідерських якостей школярів у загальноосвітній школі. Подальше дослідження передбачається провести у визначенні результатів, що свідчать про ефективність запропонованої технології виховання лідерських якостей школярів.

Література

1. Асмолов А.Г. Психология личности: Учебник.- М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
2. Єрмаков І.Г. Проектне бачення компетентісно спрямованої 12-річної середньої школи / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков. – Запоріжжя: Видавництво Хортицького навчально-реабілітаційного центру, 2005. – 112 с.
3. Кириченко В.І., Ковганич Г.Г. Виховний простір: сутність і технологія створення // Постметодика. – 2009. – № 2 (86). – С. 7-15.
4. Котова С. Система портфолію для нової початкової школи / С. Котова, Г. Прокопеня // Народное образование. – 2010. – № 5. – С. 185-190.
5. Метаморфози виховання / Под общ. ред. В.И. Астаховой. – Х.: Изд-во НУА, 2004. – 276 с.
6. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма / за ред. І. Беха. – К., 2007.
7. Пейп С.Дж. Учебные портфолио – новая форма контроля и оценки достижений учащихся / С.Дж. Пейп, М. Чошанов // Директор школы. – 1998. – № 3. – С. 76.
8. Федотова Е.Е. Зарубежный опыт использования портфолио / Е.Е. Федотова, Т.Г. Новикова, А.С. Прутченков // Методист. – 2005. – № 5. – С. 27-33.

В статтє представлено теоретическое обоснование личностно ориентированной технологии непрерывного воспитания лидерских качеств школьников.

The article examines theoretical basis of the person-oriented technology of continuing education of leadership qualities of schoolchildren.

Алфімов Д.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління освітою Донецького національного університету, директор Донецького бізнес-лицею (м. Донецьк)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко

УДК 378.03

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСВІТИ

М.В. Безугла

„Освіта – це душа будь-якого суспільства, оскільки вона переходить від одного покоління до іншого”

Дж. К. Честерсон

Стаття присвячена проблемі формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти і виховання. У статті визначається ставлення сучасної молоді до освіти; аналізується значущість духовно-культурних цінностей освіти і виховання, які мотивують поведінку людей і забезпечують стабільні відносини між людьми в суспільстві; надається детальна характеристика аксіологічного, культурологічного і цивілізаційного підходів до проблеми дослідження. Особлива увага приділена пошуку взаємозв'язку між вище переліченими методологічними підходами до освіти.

Ключові слова: *цінність, освіта, духовно-культурні цінності освіти і виховання, аксіологічний підхід, культурологічний підхід, цивілізаційний підхід.*